

Дослідження Битицького городища у другій половині XX століття

Село Битиця, засноване 1710 р. [1, с.30], розташоване на правому березі р. Псел за 18 км. від Сум. На території Битицької селищної ради виявлено поселення скіфо - сарматських часів IV – VII ст. до н.е., слов'янське городище VII – VIII ст., археологічні пам'ятки раннього залізного та бронзового віку, курганні могильники. Битицьке городище – пам'ятка історії загальнодержавного значення.

Системні археологічні дослідження Битицького городища були розпочаті у 1950 – х рр. відомим вченим Іваном Івановичем Ляпушкіним. Зібраний ним матеріал дав підстави віднести городища до пам'яток волинцевської археологічної культури. Волинцевська культура (назва від поселення та могильника Волинцеве Путивльського району) – археологічна культура раннього середньовіччя (VII – VIII ст. н.е.), більшість пам'яток знаходиться у басейнах річок Десна і Сейм, де були зручні для заняття землеробством ділянки. Волинцевська культура, імовірно, передувала роменській культурі, яку пов'язують з племенем сіверян. Дослідження археологічних пам'яток доби раннього середньовіччя дає цінний матеріал для вивчення міжплемінних і міжетнічних зв'язків напередодні утворення Давньоруської держави.

Значний внесок у дослідження пам'яток Волинцевської культури на території Сумщини, зокрема, Битицького городища, здійснив археолог Олег Васильович Сухобоков (1937 - 2008). З 1968 р. він очолював Лівобережний загін ранньослов'янської експедиції Інституту Археології АН УРСР і провів масштабні охоронні розкопки на Дніпровському Лівобережжі, у т.ч. й Сумській області. 1974 р. загін був реорганізований у Лівобережну Слов'янсько – руську експедицію [2, с.6], яка впродовж багатьох років досліджувала археологічні пам'ятки. На території Битицького городища, загальна площа якого становить

понад 10 га, експедиція працювала впродовж 1970-х – початку 1990 – х рр. У розкопках брали участь наукові співробітники Інституту Археології С. П. Юренко, П. С. Пеняк, І. А. Ремех, наукові працівники Сумського обласного краєзнавчого музею В. В. Приймак, Л. Белінська, студенти - історики Сумського та Полтавського педагогічних інститутів.

Унікальність Битицького городища полягає у тому, що це єдине укріплене поселення Волинцевської культури, яке вирізняється топографією (знаходиться на високому крутому березі Псла) та розмірами (понад 7 га), фортифікацією, складом знахідок. 1984 р. на городищі був знайдений скарб, який містив, окрім сільськогосподарських знарядь, також прикраси: скляні намистини різних кольорів, спіралеві пронизки, бубончики, зливки з олова та свинцю [3, с.24].

Під час сезону 1990 р. було розкопано 700 кв. м. і відкрито 5 жител, до 10 господарських споруд. На відміну від раніше розкопаних, більшість жител мали печі в підбоях, тобто були знайдені найбільш архаїчні печі, які будь коли існували. Це дозволяє зробити висновок про більш ранній початок життя на городищі, а саме – перші століття нової ери. До цього періоду належить виявлена кераміка раннього залізного віку, яку називають сарматською, а також серп специфічної форми. Велика кількість ліпної та гончарної кераміки свідчить про те, що тут існував один із видів гончарного виробництва. Розквіт поселення припав на VIII століття. На думку сумського археолога В. Приймака, у цей час склався волинцевський союз племен, осередок якого знаходився на Битицькому городищі. За своїм значенням це поселення не поступалося іншим слов'янським містам, зокрема, Києву та Чернігову [3, с.25].

У цей час місцеве населення мало розвинуте хліборобство, про що свідчать знайдені близько 50 виробів з чорного металу – серпи, наральники, сокири, інші сільськогосподарські знаряддя. Як стверджував О.В. Сухобоков, з усіх тогочасних слов'янських городищ Битицьке – найбільш багате на металеві вироби. Знайдені під час розкопок знаряддя праці, прикраси, предмети побуту, зберігаються у Сумському краєзнавчому музеї.

Досліджуючи матеріали розкопок, зокрема, кераміку, житла, вчений припустив, що населення городища складалося з двох етнічних масивів – місцевого осілого та кочового, можливо, тюркського або угорського племені. Останні, імовірно, входили до складу Хозарського каганату, якому підкорялися слов'яни Лівобережжя, що зумовило поєднання землеробського способу життя з кочівним скотарством. На користь такого висновку свідчать також знахідки залишків характерних для тюркських народів особливих печей для випікання хліба, які відрізняються від слов'янських. Окрім суто господарських речей, під час розкопок в одному із жител був знайдений жіночий кістяк, на якому знаходилися прикраси – перстень, сережки, скроневі кільця. Великою удачею для археологів стала знахідка набору заготовок для виготовлення пустотілих підвісок, відомих як сережки пасторського типу. Це дозволило зробити висновок про місцеве виробництво прикрас.

Результатом багатолітніх досліджень волинцевської та роменської культур стала узагальнююча праця О. В. Сухобокова «Слов'яни Дніпровського Лівобережжя», а також підготовлене за його участі дослідження «Давньоруські поселення Середнього Подніпров'я» [4, с.608], дослідження В.Приймака «Територіальна структура межиріччя середньої Десни і середньої Ворскли VIII початку IX ст.» [3, с.31]. Науковець дійшов висновку про те, що в епоху раннього середньовіччя на стику Степу і Лісостепу, в умовах переселень, нападів кочівників, відбувався процес формування давньоруської народності. На території Битицького городища співіснували слов'янське населення з кочовими племенами. Це наклало відбиток на спосіб господарювання (хліборобства та скотарство), розвиток ремесел, будівництво жител. Нез'ясованим на даний час залишається питання про причини та час занепаду цього слов'янського поселення. Імовірно, це відбулося на межі VIII – IX століть і може бути пов'язано, на думку В.Приймака, з тим, що племінна верхівка була не місцевого походження, а прийшлою, тісно пов'язаною з Хазарією. Тому усобиці у Хазарському каганаті на початку IX ст. призвели до занепаду Битицького городища.

Література

1. Сумщина від давнини до сьогодення. Наук. довідник/Упор. Л.А.Покидченко; Редкол.:Л. П. Сапухіна (відп. ред.) та ін. – Суми:Вид – во «Слобожанщина», 2000. – 384 с.
2. Путивльський краєзнавчий збірник. Вип.7//Державний історико – культурний заповідник у м. Путивлі. – Суми: Університетська книга, 2013.- 447с.
3. Корогод Б.Л., Корогод Г.І. Нарис історії Сумщини. Вип.1. З найдавніших часів до середини XVII ст. – Суми:Обласна друкарня, вид-во «Козацький вал», 1999. – 94 с.
4. Енциклопедія сучасної України. Т.2/Головна редколегія II тому Енциклопедії сучасної України:Дзюба І.М., Жуковський А.І., Романів О.М. – К., 2003. – 872с.